

Oslo, 13. april 2023

Hørings svar fra Sex og samfunn vedrørende Straffelovrådets utredning: NOU 2022: 21 – Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten

Sex og samfunn takker for muligheten til å gi innspill til NOU 2022: 21.

Kort om Sex og samfunn

Sex og samfunn er Norges største senter for seksuell og reproduktiv helse og rettigheter og vi har i over 50 år jobbet for økt kunnskap, kompetanse og tilgjengelige tjenester på feltet. Vi driver klinisk og pedagogisk virksomhet, samt faglig utvikling og politisk påvirkningsarbeid. Den kliniske delen av arbeidet vårt inkluderer blant annet Norges største klinikk for seksuell helse. I 2022 mottok vi i underkant av 32 000 henvendelser fordelt på poliklinikken og vår chat-tjeneste.

Overordnet mener Sex og samfunn at seksuell helse må likestilles med fysisk og psykisk helse. For å oppnå dette må vi ta utgangspunkt i at god seksuell folkehelse er avgjørende for god fysisk og psykisk helse, og at vi trenger mer kunnskap om seksuell helse for å ta gode valg for å leve gode liv.

Sex og samfunn vil i det følgende gi våre kommentarer til disse forslagene i NOU 2022: 21:

1. Forslag om endringer i voldtektsbestemmelsen i straffeloven §291
2. Forslag om å sette ned seksuell lavalder fra 16 til 15 år
3. Foreslåtte endringer i straffeloven om seksuallovbrudd mot barn under 18 år
4. Forslag til endringer i seksuallovbrudd mot barn under seksuell lavalder

1. Kommentarer til forslag om endringer i voldtektsbestemmelsen

a. Overordnet innspill til straffelovrådets forslag til voldtektsbestemmelse

Sex og samfunn stiller oss bak innspillet fra Samtykkealliansen, som kort oppsummert sier at: Vi er positive til at Straffelovrådets forslag vil utvide selve voldtektsbestemmelsen, slik at flere tilfeller enn i dag vil regnes som voldtekt. Vi mener likevel ikke dette er tilstrekkelig. Definisjonen av hva en voldtekt er må endres, og legges tettere til «ja betyr ja»-modell og standarden som Istanbulkonvensjonen setter. Vi mener at flere tilfeller av voldtekt må omfattes av straffelovens voldtektsbestemmelse, både for at Norge skal oppfylle sine internasjonale forpliktelser, men også for å gi best mulig vern til den som utsettes for en voldtekt.

Sex og samfunn er kritiske til at Straffelovrådet ikke velger å følge internasjonale menneskerettsstandarder og utviklingen i andre nordiske land når de foreslår en «nei

betyr nei»-modell fremfor en «ja betyr ja»-modell. Vi er bekymret for at forslaget ikke vil endre den grunnleggende forståelsen om at all seksuell omgang uten samtykke er straffbart. Vi mener at dersom en ny straffelov skal ha til hensikt å styrke den seksuelle selvbestemmelsen kan dette kun gjøres ved å legge til grunn at alle involverte parter i en seksuell samhandling må samtykke og at fraværet av et slikt samtykke er å regne som voldtekt. Kun med frivillighet som utgangspunkt kan vi sikre at selvbestemmelsen ivaretas.

I forslaget fra Straffelovrådet forutsettes det en uttrykt motvilje for at en handling skal regnes som voldtekt. En slik utforming av lovverket vil ikke ivareta personer som av ulike grunner ikke evner eller tør å uttrykke motvilje for en handling. Videre ser vi det som problematisk at modellen legger opp til en tanke om at personer er seksuelt tilgjengelige inntil noe annet er uttrykt, mens det i en «ja betyr ja»-modell heller legges til grunn at man er seksuelt utilgjengelig inntil man uttrykker noe annet.

De juridiske begrunnelsene og forslagene til ny lovtekst fremkommer i innspillet og vi viser derfor til Samtykkealliansen for dette. Sex og samfunn vil i det følgende redegjøre for hvorfor vi mener det er behov for en «ja betyr ja»-modell i ny voldtektsbestemmelse basert på vårt arbeid med unges seksualitet.

b. Nærmere om unge og samtykke

Sex og samfunn har særlig kompetanse på ung seksualitet. Årlig møter vi nærmere 40 000 unge under 25 år gjennom vår klinikk, på chat og i seksualitetsundervisningen som vi gjennomfører for alle 9. klasser i Oslo. Vår erfaring fra møter med unge er at mange opplever det vanskelig å forstå hvordan man skal uttrykke og forstå egne og andres seksuelle grenser i samhandling.

I vår kartlegging av seksualitetsundervisningen i skolen¹ oppga 66 % av elevene at de savner noe i seksualitetsundervisningen, og av disse oppga 46 % at de ønsker å lære mer om seksuelle overgrep. Når Sex og samfunn holder seksualitetsundervisning får vi ofte spørsmål om samtykke, overgrep og grensesetting fra elevene, og vi opplever at det er mangel på grunnleggende kompetanse om hva et samtykke betyr i praksis og hvordan samtykkende seksuelle samhandlinger foregår. Spørsmålene handler ofte om hvordan man kan få andre til å bli med på seksuelle handlinger, hvem som kan bestemme når man skal ha sex, eller hvem som bestemmer når den seksuelle handlingen er ferdig.

Straffelovrådet påpeker at lovgiver ønsker en tilbakeholden bruk av straff og at handlinger som kan være moralsk fordømmende ikke nødvendigvis skal være

¹ Sex og samfunn (2022): [Hva inngår i dagens seksualitetsundervisning? Et dypdykk i innholdet i seksualitetsundervisningen i skolen.](#)

straffbare. Sex og samfunn er enige i at kunnskap er en viktigere nøkkel til holdnings- og handlingsendring enn straffeloven. Likevel er vår erfaring at unge i starten av sin seksuelle utforskning med andre bruker straffeloven som rettesnor til å forstå hvordan seksuell grensesetting foregår. Mange av de unge vi møter er svært opptatt av hva som er straffbart i seksuell samhandling. Vi får typisk spørsmål om hvilke handlinger som er straffbare, hvor mye man kan gjøre med noen før det er et overgrep eller om ulike situasjoner eller handlinger er straffbare.

I undervisningssituasjoner med unge er det utfordrende at dagens lovverk ikke rammer seksuell omgang uten samtykke. Det er grunnleggende ulikt utgangspunkt for seksuell samhandling om man lærer at andre og du selv er seksuelt utilgjengelig inntil noe annet er uttrykt, eller om du lærer at andre er seksuelt tilgjengelig inntil de uttrykker noe annet.

Straffelovrådet påpeker, med henvisning til forskning, at barn og unge finner det vanskelig å kommunisere verbalt om sex i ulike situasjoner og at det er lettere å «la kroppen snakke» og at loven bør ta høyde for at frivillighet kan komme til uttrykk på mange forskjellige måter. Videre skriver de at reglene må ta høyde for at samtykke må ligge til grunn hele tiden mens den seksuelle samhandlingen pågår og at dette taler mot å tillegge et eksplisitt samtykke på et tidspunkt i hendelsesforløpet noen annen betydning enn andre viljeuttrykk. Rådet skriver videre at de anerkjenner at det finnes ulike måter å uttrykke motvilje på².

Så langt er vi enige i rådets refleksjoner, men vi stiller oss spørrende til hvorfor de konkluderer med at dette taler for en «nei betyr nei»-modell. Slik vi ser det er dette argumenter som like godt står seg i en «ja betyr ja»-modell, og at denne modellen bedre hensyntar at unge kan ha vanskelig med å uttrykke motvilje på en måte som den andre parten oppfatter. Vi mener derfor at det er behov for en «ja betyr ja»-modell, men at den bør kunne utformes på en slik måte at også samtykke kan gis gjennom berøring, lyder og verbal kommunikasjon, og at samtykket også kan trekkes tilbake på samme måte. Vi mener også at loven må ivareta at samtykke til en handling ikke gir samtykke til andre handlinger senere, og at det derfor påhviler et ansvar på den pågående part om å innhente samtykke flere ganger dersom den seksuelle handlingen endrer form eller karakter.

Den foreslåtte modellen fra Straffelovrådet, som forutsetter at den som ikke ønsker en seksuell handling selv må uttrykke dette i ord eller handling, tar ikke innover seg hvordan manglende kunnskap og frykt kan bidra til at det er vanskelig å uttrykke hva man ikke vil. Mange unge vil også synes det er vanskelig å uttrykke hva man vil. I en «nei betyr nei»-modell kan man ende med at unge inngår i seksuelt samspill mot sin

² Straffelovrådets utredning. NOU 2022:21 – Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten: side 150-151.

vilje fordi de ikke har kunnskap eller mulighet til å uttrykke dette. I en «ja betyr ja»-modell vil derimot resultatet kunne bli at man ikke inngår i seksuelt samspill.

c) Passivitet

Straffelovrådets forslag utvider og inkluderer noen få tilfeller der den voldtektsutsatte «fryser til» utover det som allerede omfattes i dag, og det gjelder: «Hvis en person tar et seksuelt initiativ overfor noen som ikke har signalisert seksuell interesse, kan for eksempel det at fornærmede stivner til, ser skremt ut [...] være klart forståelig.» Sex og samfunn er bekymret for at forslaget fra Straffelovrådet ikke inkluderer tilfeller der en person «fryser til» eller av andre grunner forblir passiv overfor en seksuell tilnærmelse de ikke ønsker å delta i. Straffelovrådet skriver at «Å foreta seksuelle aktiviteter med eller overfor en person som velger å forholde seg passiv til tross for at vedkommende ikke ønsker den seksuelle kontakten er, slik rådet ser det, ikke så klanderverdig at det bør kriminaliseres som voldtekt»³.

Vi mener det er problematisk at rådet ikke ser at ulike maktaspekter spiller inn i en seksuell samhandling og at det for mange ikke heller oppleves som et valg når de forholder seg passive til en handling de ikke ønsker. Erfaringer fra samtaler med unge vi møter på vår klinikk viser tydelig at det er mange grunner til at unge velger å forholde seg passive overfor noen som er seksuelt pågående selv om de ikke ønsker en seksuell samhandling. Det kan handle om at de opplever gjentatt press fra partner, frykt for å bli avvist, frykt for å såre den andres følelser, skam knyttet til manglende lyst eller prestasjon, men også at de er redde for at det å motsette seg handlingen kan føre til vold. Sistnevnte kan både handle om tidligere erfaringer med nåværende eller annen partner, men også kjennskap til at andre har opplevd vold når de har motsatt seg en seksuell handling. Flere av våre pasienter har også opplevd en såkalt frysreaksjon, altså at de ikke evner å bevege kroppen eller snakke og dermed heller ikke kan uttrykke motviljen de føler på.

Til tross for at Straffelovrådet inkluderer flere ulike måter å vise motvilje på “gjennom ord eller handling”, forutsetter de likevel at den parten som ikke ønsker å delta må uttrykke dette for at forholdet skal være straffbart. Sex og samfunn er bekymret for at dette kan føre til at flere personer som har vært utsatt for seksuell omgang uten samtykke ikke vil være beskyttet i lovverket slik det foreslås. Vi er særlig bekymret for at barn og unge vil få et svekket rettsvern i disse tilfellene.

³ Ibid.: side 151.

2. Kommentarer til forslag om seksuell lavalder

Sex og samfunn har drøftet forslaget om å senke seksuell lavalder fra 16 år til 15 år. Slik vi leser argumentasjonen fra Straffelovrådet er argumentene i hovedsak at barn er ulike i sin utvikling og modenhet, at den seksuelle lavalderen ikke bør være høyere enn i våre naboland Sverige og Danmark, og at seksuell lavalder bør være på samme nivå som kriminell lavalder. Videre argumenterer Straffelovrådet for at en rettslig erkjennelse av ansvar tidligere vil kunne bidra til å utvikle modenheten som trengs, og videre sier de også at puberteten hos unge inntreffer tidligere enn før.

Vi deler flere av Straffelovrådets vurderinger om at barn og unge har ulik grad av modenhet og at heller ikke dagens seksuelle lavalder er en garanti for at barn er moden nok til å kunne forstå og samtykke til seksuelle handlinger. Våre vurderinger er likevel at å senke den seksuelle lavalderen ytterligere vil føre til at flere barn som ikke er modne eller kompetente til å kunne samtykke vil anses samtykkekompetent av loven. Argumentet om at barn skal få styrket råderett over egen seksualitet er vektlagt tungt i forslaget og Sex og samfunn mener det er viktig. Likevel mener vi at dette må handle om seksuell utforskning sammen med andre som er jevnbyrdige i alder og utvikling, hvilket Straffelovrådet har ivaretatt i sine endringsforslag om unntak fra straffbarhet ved jevnbyrdighet og utvikling⁴. Slik vi ser det er barnets seksuelle selvråderett ivaretatt i disse endringsforslaget og den seksuelle lavalderen vil da virke for å beskytte barn mot voksnes seksualitet. Vi ser derfor ikke at å senke seksuell lavalder vil bidra til å styrke barns selvråderett, men heller svekkes barns beskyttelse fra seksuell kontakt fra voksne.

Sex og samfunn vil også understreke at barn og unges kompetanse henger sammen med hvilken kunnskap de kan tilegne seg. Straffelovrådet argumenterer med at puberteten inntreffer tidligere hos unge enn før, men pubertet er ikke entydig med seksuell modenhet og samtykkekompetanse. I et samfunn der barn hadde lært om seksualitet og grensesetting tidlig og hvor de hadde et språk og var trygge nok til å uttrykke egne ønsker og grenser ville kanskje samtykkekompetansen inntruffet tidligere. Dessverre er det veldokumentert at dagens seksualitetsundervisning er svært mangelfull og at variasjonen av hva unge lærer er stor.

I vår undersøkelse av elevers erfaringer med seksualitetsundervisning kommer det frem at elevene rapporterte større misnøye enn tidligere, men de hadde også fått mindre undervisning enn tidligere⁵. I 2021 svarte totalt 8 av 10 av elevene at de hadde fått seksualitetsundervisning på skolen, en nedgang fra 87 % i 2017. Da elevene ble spurt om tidspunkt for undervisningen svarte de fleste at de hadde hatt seksualitetsundervisning på 8.-10. trinn. Det betyr at mange ikke har mottatt

⁴ Ibid.: side 238.

⁵ Sex og samfunn (2022): [Seksualitetsundervisning i skolen. En kartlegging av elevers og læreres erfaringer og ønsker](#).

seksualitetsundervisning før de er 15 år. På spørsmål om hvilke tema de hadde gjennomgått svarte 47 % at de hadde fått undervisning om grenser og 58 % at de hadde fått undervisning om seksuelle overgrep, krenkelse og voldtekt.

Vi har forståelse for at lovverket ikke kan følge timeplanen i skolen, men vi mener samtidig at det må tas hensyn til hvilken kontekst et lovverk endres i. Kunnskap om egen kropp og seksualitet er helt grunnleggende for å kunne sette egne grenser og gjenkjenne og videre respektere andres grenser. Ved å senke den seksuelle lavalderen ytterligere vil vi kunne risikere at flere barn havner i situasjoner der de ikke er kompetente til å uttrykke hva de føler.

Vi stiller oss videre undrende til at Straffelovrådet har vektlagt harmonisering av lovverk med våre naboland på spørsmålet om seksuell lavalder, men ikke i spørsmålet om en utforming av ny voldtektsbestemmelse. Slik vi ser det har det ikke en egenverdi å harmonisere lovverket kun på deler av straffeloven om seksuallovbrudd, og dette argumentet bør derfor ikke tillegges videre vekt.

Sex og samfunn vil fraråde å senke den seksuelle lavalderen på nåværende tidspunkt.

3. Kommentarer til foreslåtte endring i straffeloven om seksuallovbrudd mot barn under 18 år

Sex og samfunn støtter Straffelovrådets forslag om at bestemmelsen i § 295 første ledd bokstav c videreføres, men at "livssituasjon" endres til "situasjon". Vi er enige i rådet med at dette vil styrke barns rettsvern og sørge for at barn som er sårbare i situasjonen, for eksempel ved rusinntak, vil være dekket bedre.

4. Kommentarer om forslag til endringer i seksuallovbrudd mot barn under seksuell lavalder

Sex og samfunn støtter Straffelovrådets forslag om å utvide bestemmelsen som bygger på gjeldende § 304 om at seksuell handling med barn under seksuell lavalder utvides til å omfatte tilfeller der gjerningspersonen påvirker barnet til å berøre en annen eller seg selv på en seksuell måte.

Sex og samfunn er skeptiske til Straffelovrådets gradering av seksuell berøring av barn (slik beskrevet i 30.3.3) i «ordinær» og «grov» seksuell berøring, ut fra hvor på kroppen den seksuelle berøringen skjer. Seksuell omgang er et vidt spekter og hvordan den enkelte opplever berøringen vil variere fra person til person. For enkelte kan en berøring av rumpe eller bryst være like intimt og krenkende som berøring av kjønnsorgan, og det bør være det seksuelle motivet og barnets opplevelse som ligger til grunn for hvor krenkende en handling er. Sex og samfunn er enige i at vold og trusler kan bidra til økt alvorlighetsgrad, men vil påpeke at barn i relasjon til voksne

alltid er i en underlegen maktposisjon slik at selv om ikke trusler eller vold forekommer kan barnet oppleve at det ikke har noe valg.

Sex og samfunn er bekymret for at Straffelovrådets forslag om å ikke videreføre § 299 som sikrer at seksuell omgang med barn under 14 år straffes som voldtekt. Slik Straffelovrådet selv redegjør, har hensikten vært å understreke at barn under 14 år ikke kan samtykke til seksuell omgang og hensikten har vært å beskytte barn fra seksuell omgang med eldre.

Sex og samfunn er enige i at barn har ulik seksuell modning og at det bør være mulig for barn å utforske sin seksualitet sammen med andre jevnaldrende. Dagens praksis, som muliggjør at barn under 14 kan oppsøke helsehjelp uten at foreldre informeres fungerer godt, men det stiller også et særskilt krav til helsetjenesten om å ivareta avvergingsplikten for barn under 14 år. Vi mener dagens straffelov fungerer slik at den beskytter barn fra seksuell omgang med eldre, men samtidig muliggjør helsehjelp og veiledning til unge. Sex og samfunn foreslår derfor at paragrafen videreføres.

Med vennlig hilsen

Ingvild Endestad
Avdelingsleder
kommunikasjon og politikk

Anneli Rønnes
Fagpolitisk rådgiver